

הרב משה גינצלר

ירושלים

## וַיָּבֹא יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם, וַיַּעֲקֹב גֵר בְּאֶרֶץ חָם

### שמחת פרעה על בוא בני יעקב למצרים

בפרשת ויגש עדים אנו להתוודעות יוסף לאחיו, לאחר שנות הניכור הארוכות. מיד לאחר האיחוד, שומע גם פרעה על ההתפתחויות החדשות. התיאור המקראי בנוגע לכך הוא כדלהלן:

וְהָקֵל נִשְׁמַע בֵּית פְּרֹעַה לְאֹמֶר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיֵּיטֵב בְּעֵינָי פְּרֹעַה וּבְעֵינָי עֲבָדָיו: וַיֹּאמֶר פְּרֹעַה אֶל יוֹסֵף אָמֹר אֵל אַחִיךָ זֹאת עָשׂוּ טַעֲנוּ אֶת בְּעִירְכֶם וּלְכוּ בָאוּ אֶרְצָה כְּנַעַן: וְקָחוּ אֶת אֲבִיכֶם וְאֶת בְּתִיכֶם וּבָאוּ אֵלַי וְאֶתְנֶה לָכֶם אֶת טוֹב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶכְלוּ אֶת חֶלֶב הָאָרֶץ: וְאֶתֶּה צוֹיְתָה זֹאת עָשׂוּ קָחוּ לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְכֶם וְלְנִשְׁיֵיכֶם וּנְשֵׂאתֶם אֶת אֲבִיכֶם וּבְאֵתֶם: וְעֵינֵיכֶם אֵל תַּחֲסֵם עַל פְּלִיכֶם כִּי טוֹב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא. (בראשית

מה, טז-כ):

מטבע הדברים, כאשר שומע שליט מדינה על קבוצה גדולה של זרים שאולי תהיה מעוניינת להיכנס לארצו, חושד הוא ובודק פעמים רבות האם אין בכוונתם לפגוע בארצו. ואם ידוע לו כי אותה קבוצה מקושרת עם הדרגים הגבוהים ביותר של השלטון המדיני, ובידה יהיה כוח רב, הוא מהסס עוד יותר קודם שהוא מתיר את כניסתם. ולא עוד אלא שכאן, גבי בני יעקב, המדובר הוא באנשים עליהם מצוין בפסוק

כִּי לֹא יוֹכְלוּן הַמִּצְרַיִם לְאָכַל אֶת הָעֵבְרִים לְחֶם...: (מג, לב)

ובוודאי שלא יהיו רצויים בממלכה.

אך במפתיע, פרעה מלך מצרים אינו מפגין אף אחת מצורות ההתנהגות הללו. אדרבא, "וַיֵּיטֵב בְּעֵינָי פְּרֹעַה", והוא מצווה ליוסף פקודה ארוכה ומפורטת המתארת במדויק את כוונותיו בנוגע לאחיו: הוא לא רק מתיר את ההגירה לארצו, אלא מצייד את בני ישראל באמצעי נסיעה מהטובים ביותר<sup>1</sup>, ובהגיעם – יינתן להם "טוב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם", אך ורק להם,

<sup>1</sup> הרשב"ם בפירושו מציין שפרעה מדגיש 'ואתה צוית'ה', לומר: "עתה אני מצוה אותך לקחת עגלות ובהמות למשוך, כי לא היה אדם יכול להוציא מן המלכות עגלה כי אם על פי פרעה". כלומר, מדובר פה בהיתר יוצא דופן וחד-פעמי של הוצאת כלי רכב ממצרים. טעם הפיקוח ההדוק הוא משום שמצרים התפרסמה בבהמותיה המשובחות, ובפרט בסוסים המצריים שהובאו לשם בימי החיקסוס (מעט קודם זמנו של יוסף, לפי התיאור המקובל כיום במחקר, ולפיכך היו עניין חדש שם), ולכן לא התירו המצרים להוציא בהמה מארצם, וכפי שעמד בזה הרד"ק במלכים א' י', כ"ח: "והוא, כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך,

וכל "חלב הארץ" יועמד לרשותם! ויצוין, כי פרעה אינו מזכיר כאן את "ארץ גושן" המרוחקת, אלא את "ארץ מצרים" בכללותה, כמקום המתאים למגורי בני ישראל ולפעילותם.

את הסכמתו המפתיעה של פרעה ביארו המפרשים בכמה אופנים, מהם פשט מהם דרוש, אך נראה שאף אחד מהם אינו מציג דרך בפשט שתבאר בצורה שלימה את חפצו העז והפתאומי של פרעה לבואם של אחי יוסף.<sup>2</sup>

הנצי"ב ב'העמק דבר' מיישב את הדבר בדרך נאה, בכתבו:

"וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו. לא נתבאר מה זו שמחה להם בחברת אחי יוסף. והנראה, שהשכילו כי בלא ספק שהמה דומים בחכמה מעט או הרבה ליוסף, ויצליחו את המדינה בחכמה כמו יוסף".<sup>3</sup>

ואכן, יעקב וביתו נענים בשמחה להזמנת המלך ויורדים מצרימה, שבעים נפש.

### התייצבות יעקב וביתו לפני פרעה

אך משהגיעו יעקב ובניו למצרים, לאחר פגישת יוסף ואביו, לא מסתמך יוסף על קבלת הפנים החמה של פרעה, אלא פותח מיד בהכנות מרובות לקראת הצגת אחיו בפני השליט. תחת שיוליתכם אחר כבוד לבית פרעה, יוסף מזהיר את אחיו אזהרות מרובות

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו וְאֶל בֵּית אָבִיו אֲעֹלָה וְאֶגִּידָה לְפָרְעָה וְאָמַרְהָ אֵלָיו אַחִי וּבֵית אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בָּאוּ אֵלָי: וְהָאֲנָשִׁים רָעִי צֵאן כִּי אֲנִשִּׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ: וְהָיָה כִּי יִקְרָא לָכֶם פְּרַעֲה וְאָמַר מֶה מַּעֲשִׂיכֶם. וְאָמַרְתֶּם אֲנִשִּׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד עַתָּה גַם אֲנַחְנוּ גַם אֲבֹתֵינוּ בְּעִבּוֹר תִּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם כָּל רְעֵה צֵאן: (מו, לא-לד)

ונתנין המוציאים למלך דמים בהוצאת הסוסים". ועד"ז ברלב"ג שם, ועי' אונקלוס יונתן ורלב"ג בראשית מ"א, מ"ד. וגם המרכבות המצריות היו לשם דבר, והן הנזכרות פעמים רבות בפר' בשלח. לפיכך "ויִרְכָב אתו בְּמַרְכָּבֹת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ" (בראשית מ"א, מ"ג) הוא כבוד גדול (אמנם עי' רשב"ם, שטען שאין המדובר במרכבה). ובאמת כתב כן בס' צרור המור (לר"א סבע) כאן: "וציווה פרעה ליוסף שיקח עגלות, לפי שהיה כתוב בנימוסי מצרים שלא [היו] עגלות נמצאות בכל הארצות ההם זולת במצרים, ולכן לא היה רשות להוציאם בלא רשות פרעה". ועד"ז ברלב"ג, "שלא היו עגלות יוצאות ממצרים אם לא ברצון פרעה, והיה זה לפי שאותן העגלות ימשכו אותן הסוסים" עי"ש.

<sup>2</sup> [רבים מבארים (ראה רש"י, רמב"ן, בכור שור, ספורנו, רש"ר הירש) כי בואה של משפחת יוסף היה רצוי לפרעה כדי להסיר טענות מצריות על המלכתו של העבד, או כדי למנוע עזיבה של יוסף ממצרים או חוסר נאמנות מצידו. אך צריך עיון לפי זה, דאם ישנם חששות כאלו א"כ מדוע באמת הפך פרעה את יוסף למשנהו והשליטו על ארץ מצרים. הרי גם אם אין נבון וחכם כמוהו בכל ארץ מצרים יכול היה פרעה לעשותו ליועץ, או ממונה על איסוף התבואה, ולא לשליט מצרים. ובכל אופן אין זה מצדיק התלהבות פורצת גדר עד כדי כך מצד פרעה באשר לבוא אחי יוסף מצרימה].

<sup>3</sup> וע"ע ב'הרחב דבר' שם שביאר יותר את העניין.

לאחר מכן עדיין לא מאפשר יוסף את הביקור אצל המלך, והוא עצמו ניגש קודם אל פרעה ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ויבקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גִּשׁוֹן (מז, א), רק לאחר ההכנות וההקדמות המרובות הללו מציג יוסף את אחיו בפני המלך. גם אז הוא לא מוליך את כולם להתקבל אצל פרעה, כיאה לאורחים שהמלך עצמו הזמין לממלכתו בלהט כה רב, אלא מביא עמו 'מדגם' של אחיו ותו לא:

וּמְקַצֵּה אָחִיו לְקַח חֲמִשָּׁה אָנָשִׁים וַיִּצְגָם לְפָנָי פְּרֹעֶה. ג וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֵל אָחִיו מַה מַּעֲשִׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרֹעֶה רַעִיָּה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲבוֹתֵינוּ. ד וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרֹעֶה לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ כִּי אֵין מִרְעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לְעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרַעֲב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יָשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּשׁוֹן: (מז, ב-ד):

בפסוקים אלו ניכרת זהירות מופלגת: ראשית, יוסף לוקח חמישה "מקצה אחיו" – והם "מן הפחותים שבהם לגבורה, שאין נראין גיבורים" (לשון רש"י. וכן פירש רלב"ג). שנית, הם אינם משיבים לפרעה תשובה רגילה. איש לא ביקש מהם לציין את מקצוע אבותיהם, שבכל מקרה לא התמקדו רק במרעה צאן. שלישיית, הלשון "לגור" משתמעת כגירות בעלמא, כמו שדרשו בספרי המובא בהגדה של פסח – "ויגר שם, מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם, שנאמר: ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו, כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען, ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשון"<sup>4</sup> רביעית, המלך לא שאלם היכן הם מעוניינים להתיישב, ואף על פי כן הם נוגעים מפורשות בנושא.

האם פרעה חש באווירה החששנית האופפת את בני ישראל? גם אם כן, הוא אינו מציין זאת, ומשיב רק באמירה מעורפלת לפיה טוב ארץ מצרים נתון לאחיו, ואם יש בהם אנשי חיל, יכולים הם להימנות על רועיו.

המפרשים מתאמצים להסביר כל אחד בדרכו הוא מפני מה חשש יוסף: הרשב"ם ביאר בפשטות: "כל זה אמרו, שלא יאמר פרעה: ליקח משל יוסף באו"<sup>5</sup>. רוב המפרשים הסבירו כי חשש יוסף פן יכפה פרעה על האחים להסתפח לעבודת המלך, ולכן הודיע:

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף וְיָבֶקֶת וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם הִבִּיאוּ (מז, לב) –

לומר ש"צריכים הם לשמור צאנם, ואין להם פנאי להיות אנשי חיל"<sup>6</sup>.

אך עדיין קשה להבין מה פשר הדבר. הלא יוסף הוא השליט על כל ארץ מצרים, פרעה נותן בו אמון בלתי מוגבל, בני ישראל נתבקשו בצורה מתחננת כמעט שירדו מצרימה, ו"כל טוב הארץ" עומד לרשותם – ומדוע יש צורך דחוף כל כך בשתדלנות בבית המלך. עד כי כך שיוסף אינו מתיר לאחיו להיפגש עם המלך לפני שיתדרך אותם בפרוטרוט מה יאמרו, והוא אף הולך למלך להכין את בואם. וכשהם מגיעים הם מתרפסים בפני פרעה, ממעיטים בחשיבות עצמם, מדגישים שאינם מהווים סכנה למלך וכי בקרוב יעזבו את הארץ, ומפגיעים

<sup>4</sup> דיוק זה נמצא אף בפסיקתא זוטרתא, ועי' חזקוני.

<sup>5</sup> מז, ד.

<sup>6</sup> חזקוני מז, לב, וראה רמב"ן ועוד.

בו שיושיבם לעת עתה בארץ נידחת בקצה הבלתי-מיושב של מצרים? ומדוע שיחשוש יוסף, הנערץ כל כך במצרים ובבית המלך, שיאשים פרעה את אחיו אשר כה חפץ בבואם כי לא באו אלא לגזול את נכסי מצרים המופקדים ביד יוסף? האשמה חמורה ביותר אשר משום מה לא עלתה על דעת פרעה בשלחו להביאם לארצו. ומדוע שיחשוש יוסף שיכפה פרעה על האורחים המכובדים להיות לו למשרתים שכירים, בניגוד לרצונם ולרצון המשנה למלך? מיד לאחר מכן ישנה פרשה נוספת – התייצבות יעקב לפני פרעה:

וַיָּבֹא יוֹסֵף אֶת יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמְדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה: ... וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה: (מז, ז-י)

ולכאורה בפשוטו של מקרא נראה כל סיפור זה כמיותר, כי מדוע עלינו לדעת שפרעה נתברך על ידי יעקב? וכמו שכתב הרד"ק: "ואיני מוצא טעם לסיפור הזה, למה נכתב". וכן צריך להבין את הכפילות כאן, למה נאמר פעמיים 'ויברך יעקב את פרעה'.

### דעיכת מעמדו של יוסף

ביותר מתמיהה התנהלותו של יוסף לאחר מות יעקב, בפרשת ויחי. לאחר מות יעקב, עולה יוסף לבית המלוכה כדי לקיים את ההבטחה שהבטיח לאביו קודם מותו, שיעלנו לארץ ישראל:

וַיַּעֲבְרוּ יָמֵי בְּכֵיתוֹ וַיִּדְבַּר יוֹסֵף אֶל בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם נָא מִצְּאֹתֵי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר: אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרֵי אֲשֶׁר פָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנָעַן שָׁמָּה תִקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֲעֻלָּה נָא וְאֶקְבְּרָה אֶת אָבִי וְאֲשׁוּבָה: (נ, ד-ה)

יוסף נוקט כאן בסגנון שלא שמענו מפיו עד עתה. מטבע הלשון "אם נא מצאתי חן" לא היה בפי יוסף מעולם, אפילו לא כשעמד כעבד נבזה לפני פרעה, ובוודאי לא כשהיה משנה למלך מצרים! ומדוע צריך המשנה למלך להצטדק ולמצוא אמתלות ליציאתו ממצרים? וביותר, שעד עתה היה יוסף האדם הקרוב ביותר לפרעה, והיה יוצא ובא בביתו תדיר. ואילו כעת – יוסף אפילו לא מצליח להשיג ערוץ קשר ישיר עם המלך, והוא נאלץ לפנות "אל בית פרעה", ולהתחטא בפניהם בבקשה "אם נא מצאתי חן בעיניכם, דברו נא באזני פרעה" – וכל זאת כדי שיציגו בכלל את בקשתו למלך! מדוע סר חינו בעיני פרעה?

החזקוני כותב, "בשביל שהוא היה המביא והמוציא, כדכתיב בְּלִעְדֶּיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וגו', חשב שיקשה בעיני פרעה איך יעזוב הוא את הארץ. גם פרעה היה ירא שמא יישאר יוסף בארץ כנען, ובידו כל תוקף ולב עם ארץ מצרים".

והדברים פלאיים, איך ייתכן שהאשמות חמורות אלו שהינם קשות אף יותר ממרידה במלכות יהיו מופנות לעבר יוסף, המשנה למלך שנאמנותו בעיני פרעה הייתה מובטחת עד כדי כך שאפילו "לא היה מחשב פרעה עמו [להיכן בא כל כסף מצרים], כי ידע כי נאמן הוא"

כלשון רד"ק<sup>7</sup>? ולמה חושש השליט החזק והנאמן כל כך על פרעה מלעלות ארצה בלי אישור מפורש מהמלך<sup>8</sup>?

מכל זה נראה בבירור כי היה מאורע כלשהו בין הוראת פרעה ליוסף אודות אחיו ובין בואם למצרים שהעביר את היחסים בין פרעה ליוסף ושאר בני ישראל מאורע זה גרם למצרים להתייחס אליהם בחשדנות ובאופן כללי להרחיקם ממרכז המדינה. מאורע שהיה ידוע גם ליוסף, אשר הקדים רפואה למכה ונהג עם פרעה בזהירות מתבקשת. התרחשות זו גרמה לתפנית החדה ביחס פרעה והמצרים אל יוסף ואחיו העברים.

### שתי ההנהגות השונות – חירות וגלות

רק מאורע אחד התרחש בין הציווי שיבואו בני ישראל מצרימה ובין ירידתם בפועל: נבואת הקב"ה ליעקב. בסוף פרשת ויגש נגלה ה' ליעקב

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַנְּנִי: וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל  
אֱלֹהֵי אַבְיָה אֵל תִּירָא מִדָּדָה מִצְרִימָה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימָךְ שָׁם: אָנֹכִי אֶרְדָּה עִמָּךְ מִצְרִימָה  
וְאָנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֲלֶה...: (מו, ב-ד).

הרמב"ן על אתר מבאר מה עניין נבואה זו:

"וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב. אחר שאמר לו ה' לא ייקרא שמך עוד יעקב, כי אם ישראל יהיה שמך, היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד ההוא, וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים. אבל קראו יעקב, לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל, אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה, כי מעתה הגלות תתחיל בו. וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה, יעקב ובניו, כי בשם בני ישראל יבואו שמה, כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם, אבל יעקב הוא עתה ברדתו שם."

הרמב"ן עומד על חילוק מהותי בין השמות 'יעקב' ו'ישראל': 'ישראל' מורה על הנהגה של גדולה ושררה, בהיות העם בארצו:

<sup>7</sup> מז, יד.

<sup>8</sup> וביותר, כי נראה בבירור כי לפרעה לא היה כל עניין בניהול המדינה והכלכלי של ארצו, עם בוא יוסף הוא מכריז בשמחה גדולה: "אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי, רק הכסף אגדל מסך. ... ונתון אתו על כל ארץ מצרים, ויאמר פרעה אל יוסף: אני פרעה, ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים": כלומר, אני אשא בתואר הרשמי והטקסי של פרעה (אשר כפי שמציין הראב"ע היה שם כללי לשליט מצרים ולא שם פרטי) ואשב על כס המלוכה, ואילו אתה תנהל בפועל את הממלכה כולה ותקבל סמכויות מלוכה לכל דבר ועניין. זוהי הסיבה שכאשר "ויצעק העם אל פרעה ללחם" רוגז פרעה על הפרעה ומפנה אותם אל יוסף, שיטפל בהם הוא: "וַיֹּאמֶר פְּרָעָה לְכָל מִצְרַיִם: לָכוּ אֵל יוֹסֵף, אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם – תַּעֲשׂוּ!". כיצד קורה פתאום שאדם שכהן רק לשבת בשלווה ולא לדאוג לשום עניין ניהולי ומדיני, מגלה חשדנות כה רבה בנוגע לכל מעשה ומעשה - ולו הזעיר ביותר - של סגנו הנאמן עליו מכול? הלא בנוהג שבעולם שהחשדנים הם השליטים תאבי השלטון.

וַיִּשְׁכַּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדַד עַיִן יַעֲקֹב אֶל אֶרֶץ דְּגָן וְתִירוֹשׁ...: (דברים לג, כח)

ואילו 'יעקב' מורה על הגלות, בהיות עֲמֵנו 'עֶקֶב' למשעבדיו -

הוא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב: (דברים כח, מד)

לכן בפרשה זו נזכר כמה פעמים השם ישראל, אך מעתה ואילך מתחילה הנהגה חדשה: הנהגה של גלות, צורה של 'יעקב'.

ובאמת כאן החלה הגלות בפועל, לאחר שיועדה לאברהם בברית בין הבתרים.. בירידה למצרים בטלה הנהגת היד התקיפה אשר ייצגו האבות בעולם -

וַיִּתְּהַלְכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל עַם אֲחֵר: לֹא הִנִּיחַ אָדָם לְעַשְׂקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אֶל תִּגְעוּ בְּמִשְׁיַחַי וּלְנַבְיֵאֵי אֶל תִּרְעוּ (תהלים קה, יג-טו)

ומתחילה הגלות, אותה אימה חשיכה גדולה שמסמלת מצרים. סבורני שהדבר מתואר בצורה הברורה ביותר בדברי דוד המלך (תהלים ק"ה, כ"ג), שמתבטא:

וַיָּבֹא יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם וַיַּעֲקֹב גֵּר בְּאֶרֶץ חָם (תהלים קה, כג)

'ישראל' הוא זה היורד למצרים, באותה הקומה הזקופה אשר בה עמד כנגד אלהים ואנשים. אך 'יעקב' הוא זה שמגיע בפועל למצרים, ובצורה זו מתחיל השעבוד הראשון.

## הנהגת החירות למול הנהגת הגלות

ממילא יובן, כי היחסים בין יוסף ופרעה המתוארים בפרשת מקץ ובתחילת ויגש שייכים אך ורק לאותו זמן בו התהלכו אבותינו מגוי אל גוי והקב"ה עוזרם אף למול מלכים ואלופים. אכן, בהנהגה כזו יש ליוסף את הכוח לעמוד בראש ממלכה שלימה ולהנהיג את האימפריה החזקה בעולם. אך עם תחילת השעבוד, בו "יהיה בבית עבדים" עד ש"יעלנו גם עלה" - אז כבר אין המדובר ב'יוסף הוא השליט' כי אם ביוסף ה'נער עברי עבד'. כאן כבר אין ליוסף את האפשרות האמתית לשלוט במצרים, ומעתה ישלטו הם בו.

הרמב"ן במקום אחר<sup>9</sup> מייסד כי בני ישראל "כולם יודעים הגלות". כולם היו מודעים לאותה המהפכה ושינוי המהות שהתרחש עם הירידה למצרים.. ממילא, אע"פ שיוסף ואחיו ידעו כולם כי פרעה חפץ מאוד בבואם, כדי ש"יצליחו את המדינה בחכמה כמו יוסף" כלשון הנצי"ב - הרי שכל זה היה קודם נבואת ה' ליעקב, שסימלה את תחילת הגלות. כעת ישנה הנהגה אחרת, הנהגת גלות. ולכן יוסף השליט והמשנה למלך השומע מאביו על הנבואה ועל התחלת הגלות מציג את אחיו בכל הזהירות האפשרית, כדי שפרעה לא יחשוד באף כוונה רעה שאולי הם נושאים עמם. ואכן פרעה אינו מגיב באותה התלהבות, ומסתפק

<sup>9</sup> מט, לא.



באמירה סתמית על בואם למצרים.. הלהט ההתחלתי נמוג והומר בחשדנות, לאחר שהתחלפה הנהגת ה'ישראל' בהנהגת ה'יעקב'<sup>10</sup>.

ואולי זה גופא עניין ברכת פרעה, אשר בפשט המקראות אין לו כל סיבה להיכתב... התורה מדגישה כי ישראל, גיבור החיל אשר התמודד עם לבן ועם עשיו, נאבק עם מלאכים ויצא כשידו על העליונה מכל המאבקים – הפך כעת ליעקב, עם בואו לארץ חם, והוא נכנע בפני פרעה.. וזהו "וַיִּבְרַךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרֹעָה", באותה הנהגת 'יעקב', והודגש גם שבירך את פרעה פעמיים, לגודל הבנתו את עומקה של הגלות שהחלה כעת.

וממילא גם עם מות יעקב, כשהגלות מחשיכה עוד ועוד את פני מצרים, מוצא יוסף את עצמו רחוק יותר ויותר מבית המלך.. הוא כבר אינו מורשה אפילו לדבר ישירות עם המלך, וגם עם פקידיו בני ביתו הוא נאלץ לדבר בהכנעה ובתחינה. הוא גם אינו חופשי לעשות ככל העולה על רוחו.. בראשו של פרעה מרחפות מזימות רבות שאולי זומם יוסף, ויוסף נאלץ להתחנן ולהזכיר את השבועה שנשבע לאביו כדי שיורשה לצאת ממצרים.

לפי האמור, ייתכן להסביר כי כשם שבאותה הנהגת גלות שוטמים אומות העולם את בני ישראל באופן טבעי שאינו רצוני כלל, אם כן גם במצב ההפוך של 'ישראל', של "ויוכח עליהם מלכים", נוצרת אהדה של האומות לבני ישראל. המהלכים השונים אינם מתבטאים רק בנוהגם של אבותינו כלפי האומות, אם בתקיפות או בהכנעה ובוזהירות, אלא גם ובעיקר ביחס האומות והעולם כולו אל ישראל: ידידות ואהדה בטרם הגלות, חשדנות ואיבה בגלות. הדוגמה הבולטת ביותר לכך היא נוהגם של בני חת עם אברהם אבינו, שכאשר הוא רוצה לקנות מהם חלקת אדמה מתקבצים כולם לשמוע דברו, מכנים אותו "אֲדֹנָי" ו"נְשִׂיא אֱלֹקִים" ומסכימים בחפץ-לב לתת לו את חלקת האדמה חנם אין כסף. עפרון גם הוא "אומר הרבה", אע"פ שבסופו של דבר גברה עליו מידת החמדנות ואפילו מעט לא עשה. ולפי ביאור זה, מסתבר שזהו גם עניין שמחת פרעה לבוא האחים מצרימה. בוודאי שהרצון הטבעי נבע ממשבת פרעה לפיה ינהלו האחים בחכמה את ארצו, וכמו שביאר הנצי"ב. אך רצון זה התחזק ביותר על ידי הנהגת ה"חירות", אותו מהלך חסד שנהג עד לירידת מצרים ותחילת הגלות, ובכך תובן שמחתו הרבה של פרעה.

ואולי בזה תתבאר גם דעת חד מאן דאמר בגמרא (עירובין נג) <sup>11</sup> שסובר כי "ויקם מלך חדש על מצרים" הכוונה "שנתחדשו גזירותיו" ולא היה "חדש ממש". ולכאורה נראה הדבר משולל

<sup>10</sup> ובאמת מצינו שהגלות החלה כבר בלידת יצחק, וכמו שביאר רש"י בברית בין הבתרים (לעיל ט"ו, י"ג) שארבע מאות השנים יתחילו בלידת יצחק: "בארץ לא להם. ולא נאמר 'בארץ מצרים', אלא 'לא להם', משנולד יצחק 'ויגר אברהם' וגו', 'ויגר יצחק בגר', 'ויעקב גר בארץ חם', 'לגור בארץ באנו'. ומבואר שאכן יש בזה כמה שלבים, שהרי אברהם היה כל ימיו בהנהגת "נשיא אלוקים", אב המון גויים, לפני מלכים יתייצב ואף ייאבק עמהם. ויצחק כבר היה באמת בהנהגה מסויימת של גלות, אמנם לא בצורה מוחלטת כמו יוסף ואחיו במצרים, אך מכל מקום ניכר הדבר (למשל בעסקי הבארות ובכל שיחו ושיגו עם אבימלך). ובאותה הדרך נהג יעקב, בדרך משולבת של "דורון" ו"מלחמה". התחיל בשם יעקב, ונתעלה לשם ישראל, ובכל תולדותיו מצוי המתח שבין 'יעקב' ו'ישראל'.. ורק בירידה למצרים הפך 'ישראל' ל'יעקב', ואז החלה הגלות המוחלטת עד ליציאת מצרים.

<sup>11</sup> בזוהר הקדוש חלק ב, ז ע"א, הוא כשם רבי יוסי.

## בראשית מליון 2

הבנה, הלא אופיו של פרעה של ספר בראשית הוא טוב ומיטיב וכל רצונו היה להיטיב לישראל. הוא שהביאם מצרימה, הוא שהמליך תחתיו את יוסף, וכו'. ואילו פרעה של ספר שמות הוא עריץ אכזר ששעבד את בני ישראל ללא רחמים. מדוע שנדחוק המקראות כנגד פשוטו של מקרא ונטען שאינם אלא אדם אחד? ועל פי הנאמר לעיליש לבאר כי אכן משהחלה הגלות הפך פרעה עורו ונטה לבבו כנגד ישראל. וממילא אותה נטייה קטנה שהלכה והתגברה עם מות יעקב, אין פלא על שבסופו של דבר גרמה לו לשעבד את העם כולו. ואכן אינו מלך חדש אלא "שנתחדשו גזירותיו" עקב שינוי הנהגת עם ישראל – ואותו העניין שגרם לו לחשוד שבני ישראל באים להשתלט על מצרים, ומאוחר יותר לחשוד כי "ישאר יוסף בארץ כנען ובידו כל תוקף ולב עם ארץ מצרים", הוא שגרם לו לחשוד מאוחר יותר -

פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:  
(שמות א, י')

ואלו פשטי המקראות ממש ולא דרשה הרחוקה מן הלב.  
ועל פי זה יובן גם מה שמשביע יוסף את אחיו בסוף פרשת ויחי -

פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם: (ג, כה)

שלשון זו שייכת על גלות, ככתוב בירמיה:

בְּבִלְיָה יִוָּבְאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פְּקֻדֵי אֲתָם נְאֻם יְהוָה וְהָעֲלִיתִים וְהִשִּׁיבְתִים אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה (ירמיה כז, כב)

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה כִּי לִפִּי מְלֶאכֶת לְבָבְלָה שְׁבָעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וְהִקְמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבַרֵי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה: (ירמיה כט, י')

ולכאורה לא הייתה לישראל שעה יפה מזו, עד אז מעולם לא היו תחת שלטון איש עברי, ומדוע רואה יוסף רק גלות לנגד עיניו? ועל פי האמור ברור ופשוט, שאכן ראה יוסף את ניצני הגלות ניטעים בלב פרעה ובלב עבדיו ובלב כל עמו, והוא יותר מכולם שרואה בפועל כמה הוא הולך ומורחק מפרעה. וביודעו שאחר מותו תחריף הגלות עוד יותר הוא מעודד את הנותרים ומצווה להם כי בבוא היום "פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהָעֲלֹתֶם אֶת עֵצְמֹתַי מִזֶּה:" (ג, כה) ובאמת כן היו הדברים, אחר שמת הוא וכל אחיו וכל הדור ההוא החל שעבוד מצרים כמאתיים שנה. ורק לאחר מכן באה השעה בה ראה אלוקים בעני עמו ושמע את זעקתם, ויצאו בני ישראל מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה.